

Balogh Piroska

„Orpheus, sive Philosophia”
Kazinczy folyóirata Bacon felől olvasva

A KAZINCZY FERENC által 1789 és 1790 között kiadott *Orpheus* folyóirat értelmezése hosszú ideig alapvetően három toposz mentén épült be a magyar kultúrtörténeti elbeszélésekbe.¹ Elsősorban a magyar nyelv fejlesztésének programja szempontjából emelték ki jelentőségét, hiszen a *Kassai Magyar Museum* után másodikként célozta meg az alakuló nyilvánosságszerkezet új, publicisztikai szegmensét. E szempontból elsősorban a folyóirat programadó vezércikke tűnt érdekesnek, a folyóirat szerkezete és az ott közölt szövegek kapcsán inkább a szerkesztetlenséget, a koncepció meglehetősen esetleges megvalósítását hangsúlyozták a sajtótörténeti összefoglalók. Ugyanakkor hozzáteszik, hogy a „nyelvi program eltolódik az esztétika és a szépirodalom irányába”² – és nem számolnak azzal az ellentmondással, hogy számos, e műfaji kereteken belül nem igazán elhelyezhető szöveg is helyet kapott itt (ezeket jobb híján a folyóirat „világnézeti radikalizálódásának” jeleként könyvelik el). A második toposz a kulturális életben egyre meghatározóbbnak tűnő pennacsaták, nyilvánosan lecsapódó viták kontextusában jelöli ki az *Orpheus* helyét. Ebben az olvasatban a folyóirat voltaképpen Kazinczy szellemi önállósodásának mellékterméke, a *Kassai Magyar Museum* szerkesztésekor a Batsányival szembeni nézeteltérést oldotta fel, Kazinczy ott és akkor mellőzött szempontjainak kívánt az *Orpheusszal* érvényt szerezni. E szempont kifejtése többnyire a *Magyar Museum* szövegével való összevetés révén, egyfajta komparatista módszerrel történik, politikai (az *Orpheus* inkább jozefinista lenne?), szerkesztésbeli (szépirodalmi szövegek túlsúlya az *Orpheusban*?) és koncepcionális (kritika és társaságszervezés, azaz intézményi keretek helyett a szövegalkotás, -fordítás, a kreativitás jelentőségét hangsúlyozná az *Orpheus*?) horizonton. A harmadik, szinte mindenütt megjelenő toposz pedig a szabadkőműves kötődés hangsúlyozása: ez azonban ama megállapításon túl, miszerint a folyóirat neve megegyezik Kazinczy szabadkőműves nevével, többnyire nem is kerül kifejtésre.

Az utóbbi években készült *Orpheus*-interpretációk e három toposz módosítása, újraírása mentén épültek ki, átértelmezve a *Bé-vezetés* kontextusát, és beemelve az értelmezésbe néhány hangsúlyos közleményt. Debreczeni Attila – *Orpheus*-ügyben eddig talán legárnyaltabb és célirányosabb – tanulmánya,³ egyszersmind a folyóirat szövegét újraközlő szövegkiadás összefoglalója, a következő szempontok men-

¹ KÓKAY, 1979. 218–220.; SZAUDER, 1961. 115–141. Bár a hagyományos keretek között maradvá, de a hangsúlyok finomítását, új szempontok bevezetését kísérli meg: PÁL, 1989. 205–227.

² KÓKAY, 1979. 219.

³ DEBRECZENI, 2001a. 359–386.

tén artikulálódik. Bevezetéképpen vizsgálja az *Orpheus* önmeghatározását a többi folyóirat tükrében, megállapítva, hogy az *Orpheus* a *Magyar Museum* és a *Mindenek Gyűjtemény* között „közép-helyet” törekedett elfoglalni, ennek mentén mintegy hármas integrációs központot hozva létre a korabeli nyilvánosság terében. Felekezeti szempontból Kazinczy ekkor még a református kötődést helyezte előtérbe, ami a folyóiraton is nyomot hagyott, ámde nem elsősorban vallási-teológiai, hanem oktatási-kulturális hagyományként értve azt. Az első toposz, a magyar nyelv fejlesztésének programja a „tudós hazafiság” érvrendszerében nyer itt új összefüggést, egy olyan virtuális közösség közegében, amely mintegy irodalmi *res publicaként* működik, és ahol az igazi nemesség immár nem a kard, hanem a penna érdemei által nyerhető el. Ebben az értelmezésben kiemelt szerepet kap az *Orpheus* első három nyitó közleménye is: Pálffy Károly, Prónay László levele, és Kazinczy Helvetiusfordítása. Külön fejezet foglalkozik a szerkesztettség-szerkesztetlenség kérdésével, megállapítva, hogy az első és második kötet szembeállítását, amit a szakirodalom leggyakrabban a felvilágosult Kazinczy – szépíró Kazinczy oppozíció mentén konstruált meg, aligha tartható. Ugyanakkor a közlemények sorrendje, összeválogatása kétségtelenül valamelyest esetleges, amit az „anyaghiány”, azaz a közölhető, minőségi szövegek relatíve szűk bázisa indokolhat. A második toposz újraírása ebben az olvasatban a folyóirat felvilágosodás-fogalmának körüljárására épül, középpontba helyezve a rousseau-i törvényhozó Hajnóczy műveiből is ismert alakját, *superstitio* és *irreligio* megkülönböztetését és az etnokulturális identitás (*natio*-tudat) megjelenésének jegyeit. A harmadik toposz, azaz a szabadkőműves vonatkozás kapcsán egyedül ez a szakirodalmi áttekintés próbálja meg vizsgálni az *Orpheus* elnevezés lehetséges jelentőségét. A német dalköltészet és gráciakultusz jegyeit mutatja ki a szövegekben, és ehhez kapcsolódva Orpheus alakját, mint a művészet apollóni és dionüszoszi kettősségének emblemikus figuráját értelmezi, összekötve azt a szabadkőműves szimbolikában gyakori, papi-katonai kettős ruházat értelmezésével: „a költő két létszféra között áll, pap és katona egyszerre: kiválasztottként felsőbb titkok tudója, aki egyben ezek közvetítésére, a beavatásra is kell, hogy vállalkozzék”.⁴ Ehhez kapcsolódik a folyóirat *religio*-fogalmának bemutatása is, ahol Debreczeni kiemeli a lélek halhatatlansága körüli viták jelentőségét, és ezzel összefüggésben kimutatja az *Orpheus*ban megjelenő szövegek kapcsolódási pontjait a kanti lélektanhoz, illetve annak magyar közvetítőjéhez, Bárány Péter pszichológiai munkájához.

Más irányból módosít az első, a magyar nyelv ügyével kapcsolatos toposz körvonalain Bíró Ferenc most megjelenő Kazinczy-monográfiája.⁵ A sajátos, új szempontok mentén szerveződő pályarajz az *Orpheus* szövegét, szerkesztési munkálatait mindenekelőtt Kazinczy magyar nyelvfejlesztéssel kapcsolatos álláspontja fejlődésrajzának függvényében látatja. A Debreczeni-tanulmányban is kiemelt három közlemény és a *Bé-vezetés* szövegének elemzésével a monográfia cáfolja, hogy mindez egyértelműen illeszkedne a tudós hazafiság érvrendszeréhez. Sokkal inkább egy szuverén álláspontról van szó: „Ez tehát – úgy véljük – valójában a rendi felvilágosodás ideológiájának új változata: a hogy Bessenyei programja (a »tudományok« középpontba állításával) megnyitotta

⁴ DEBRECZENI, 2001a. 371.

⁵ Erről lásd Bíró Ferencnek várhatóan 2010-ben „A legnagyobb pennaháború (Kazinczy és a nyelvkérdés)” címmel megjelenő kéziratát: BÍRÓ, [2010]. A kézirat rendelkezésre bocsátásáért külön köszönet illeti a szerzőt.

az utat a »porban heverő jó elmék« előtt, Kazinczy elgondolása (a nyelv »tökéletességének« célkitűzésével) ugyancsak mindenki számára megnyitotta a nemzet elitjének körébe vezető utat.”⁶ Mindemellett az *Orpheus* közleményei számos kontextusban felbukkannak a monográfia oldalain, többnyire azonban az írói portré egyes vonásait illusztrálják – például Kazinczy vallás-fogalma kapcsán (vita a lélek halhatatlanságáról).

Mindemellett azonban a szakirodalom is hangsúlyozza, hogy Kazinczy nagy jelentőséget tulajdonított a művészi nyelv vizuális dimenzióinak, ami szoros összefüggésben állt a képzőművészetek iránt tanúsított intenzív érdeklődésével.⁷ A katolikus kulturális gyakorlat egyik leginkább vonzó eleme számára éppen ezért a szimbólumhasználat és az évezredek emblematisztikus hagyomány volt. Effajta fogékonyságával indokolható a Wieland-féle grácia-kultusz iránti elfogódottsága, mely a fogság előtti időszakban egybefonódik Winckelmann klasszikus görögségképének recepciójával.⁸ E görögség-értelmezésben fontos szerepe van a mitológiai toposzok szimbolikus értelműjének, és távolról ugyan, de kapcsolódik a *Neue Mythologie-mozgalmához*,⁹ amely az ókori világ mitológikus szimbólum-hálóját, mint univerzális kódrendszert igyekszik adaptálni az aktuális kontextushoz. Ennek fényében nem véletlen talán, hogy a *Fogságom naplója* által bemutatott karakterek egy részéhez is szimbolikus, ókori mintákat rendelt hozzá Kazinczy, így értelmezve közvetítve az egyes sorsképletek sajátosságait.¹⁰ E hatás, még ha közvetetten is, tetten érhető az *Orpheus* szövegvilágában: a legfajszorosabb példa lehet rá a *Báró Rádaynak Pézeli Palotája* című közlemény,¹¹ mely az első számban is kiemelt helyet kap (éppen a hasonló stratégiával olvasható Wieland-féle *Diogenés* töredék előtt), később pedig részletezve megismételtetik a 4. számban. Ez az írás a péceli Ráday-palota nagytermében található freskók feliratait közli, a második verzióban már képleírásokkal kiegészítve. A hexameteres feliratoknak természetesen van verstani érdekességük is, kapcsolódnak továbbá az *Orpheus*ban megteremtett Ráday-kultuszhoz. Ugyanakkor hangsúlyozottan görög mitológiai történetek emblematisztikus, szentenciózus értelmezései, és hogy a szerkesztő számára ekként is érdekesek voltak, éppen a képleírásokkal kiegészített újraközlés mutatja. A képek ismerete nélkül ugyanis a szentenciák szimbolikus olvasata nem működtethető: például „A'ki magát szereti, az nem jól nézte magát meg” – automatikusan nem asszociálható a Nárcisszosz-történettel, de ennek képi ábrázolásához csatolva ironikusan újraértelmezi azt.

Az emblematisztikus látás- és írásmód iránti érzékenység Kazinczy esetében a szabadkőművesség kódrendszerekre, szimbolikus terekre, időszemléletre, emblematisztikus nyelv- és jelhasználatra¹² épülő közegében gazdag táptalajt nyert. Sokatmondó lehet ebből a szempontból szemügyre venni a Kazinczy-korpusz – nem igazán nagy számú – szabadkőműves vonatkozású írásait. A legterjedelmesebb, és jelen szempontból legérdekesebb szöveg Kazinczy szabadkőműves kátéja.¹³ A szakiro-

⁶ BÍRÓ, [2010]. 77.

⁷ FRIED, 1996. 99–114.; BARTKÓ, [2006].

⁸ Kazinczy Grácia-kultuszáról és a Wieland-, Winckelmann-hatásról lásd GERGYE, 1996.

⁹ A mozgalom bemutatását lásd többek között BUCHHOLZ, 1990.

¹⁰ Ezek bemutatását részletesen lásd SZILÁGYI, 2008. 101–107.

¹¹ DEBRECZENI, 2001b. 19., 150.

¹² Ennek illusztrálására az egyik legjobb példa: CURL, 1993.

¹³ Miskolczy Ambrus Kazinczy szabadkőműves kátéjához írott tanulmánya mellékleteként megjelent a káté szövege és fordítása is. A tanulmányt és a szövegkiadást lásd MISKOLCZY, 2009. 462–509.

dalom¹⁴ bizonytalan abban, vajon mennyire tekinthető e latin szöveg eredeti munkának, létezett-e valamiféle mintája. Pontos datálása is bizonytalan, a kézírás alapján nehezen behatárolható. Kérdéses, mennyiben kapcsolódik a miskolci páholy szertartásrendjéhez, illetve kiknek készült. A szöveget publikáló Miskolczi Ambrosius feltételezése szerint, amennyire ez a műfajon belül (hiszen szertartáskönyvről van szó) lehetséges, eredeti alkotásról van szó, amelyet Kazinczy éppen az *Magyar Museum* bevezetője körüli viták, azaz közvetlenül az *Orpheus* keletkezése előtt állíthatott össze, feltehetőleg erdélyi barátai, szabadkőműves társai számára. Akár elfogadja a kutató, hogy Kazinczy önálló invenciója a szöveg – természetesen a meglévő kereteken belül –, akár másolatként kezeli, és a választás célját veszi figyelembe, egyaránt következtethet a kátéból arra, hogy a szerző/másoló Kazinczy számára centrális szerepet töltött be a szabadkőműves lét szimbolikus megalkotottsága. A szöveg, pontosabban szövegegységek, amelyek a páholynytás, illetve a legénnyé avatás menetét rögzítik dialógikus, szerepkönyvszerű formában, nemcsak arra fektetnek hangsúlyt, hogy a szükséges cselekvések, jelek, szimbolikus megnyilatkozások sorrendben szerepeljenek. Valamennyi alkalommal kitérnek a kérdések és válaszok az éppen alkalmazott jel/aktus szimbolikus jelentésének rögzítésére, pontosítására, ami egy szabadkőműves kátében nem szokványos, sőt, a szimbolikus tartalmak felfedése esetleg könnyelműségnek is minősülhet. Ám ebben a beavatási szertartáskönyvben az egyes aktusokhoz, térelemekhez színiutasítás-szerű narrátori magyarázatok is társulnak: nemcsak azt tudjuk meg, a jelöltet mikor kell bevezetni a „sötét szobába”, de azt is, hogyan fest az ideális sötét szoba, az egyes szimbolikus tér- és fényelemek mire szolgálnak. A szöveg belső hangsúlyait leginkább talán az a részlet mutatja, amely a már felavatott legény számára előírja a szabadkőműves tabló (más néven szőnyeg) jelképrendszerének magyarázatát és ismeretét:

„Megmagyarázzák neki a festett Tablót. A felfestett jelek Salamon Templomát jelképezik. Ebben rögvést az elején SZÖGMÉRŐ található, mely isten és a többiek szeretetét jelöli. – A HÁROM LÉPCSŐFOK az erények szimbóluma, melyekben a kőművesnek jeleskedni kell: titoktartás, elhivatottság, türelem. – KÖRZŐ, mely felfelé fordítva látható, és az igazságot, őszinteséget, igazságosságot jelöli. – A FARAGATLAN KŐ az emberi szív emblémája, mely hajlik a vétkekre. E követ tehát nap mint nap csiszolni kell. – JAKIN oszlopa, ahol az inasok gyülekeznek, hogy munkájuk jutalmát elnyerjék, az Istenben való erősszívűsége jelöli. – A FÜGGŐ és a SZINTEZŐ a testvérek egyenlőségét és karakterét mutatja. – A MESTER ASZTALA azon tudományokat jelöli, melyeket a mester testvérnek el kell sajátítani. – A NAP és a HOLD a világmindenség két nagy világitója, tehát a fényben kell járni. – A TEMPLOM HÉT LÉPCSŐJE a hét tudomány fokát jelöli, melyeken át a bölcsesség templomába juthatunk. – A LÁNGOLÓ CSILLAG a legfelsőbb szellemi erő jelenlétére figyelmezteti a kőműveseket. – A HÁROM ABLAK és GYERTYA a nap Keleti, Déli és Nyugati fényét jelöli; mivel a nap a nappal eme három részében világít, az éj közepén láthatatlan; emellett pedig hogy éjjel a hold és a csillagok fénylenek, de ezek fénye a nap életadó fényéhez hozzá sem mérhető. – MOZAIKPADLÓ, amely a szép és szilárd alapot jelöli, melyre a páholy épül. – AZ ÖSSZECSEMÓZOTT BOJT a rend valamennyi testvére közötti szoros kötelék jele.”¹⁵

A káté kéziratát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi: Kazinczy Ferenc szabadkőműves feljegyzései, MTAK Kt K 605. 127.

¹⁴ ABAFI, 1993.; ECKHARDT, 1922. 208–223.; BUSA, 1990. 25–33. Nem említi a szöveget Jászberényi József: JÁSZBERÉNYI, 2003. 119–131. (Kazinczy-fejezet).

¹⁵ Kazinczy szabadkőműves kátéját – s benne a fentebb közölt részletet – latin eredetiből Balogh

Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy Kazinczy az 1789-ben indított folyóiratának névválasztásában hasonló tudatossággal járt el, mint egyéb írásaiban, vagy mint szabadkőművesi intencióiban. Magáról a névválasztásról egyetlen részletesebb nyilatkozata ismert – Pálóczi Horváth Ádámmal és id. Ráday Gedeonnal is váltott levelet róla, s ez utóbbihoz, aki ellenezte a címválasztást, írta az alábbi sorokat: „*Én valóban magam is látom, hogy az Orpheus nevezet nem elegendő annak ki nyomására, a' mit akarok: de rövid név, 's nem szokatlan. Így nevezi Schiller a' magáét Thaliának, noha az nem tsak theatralis darabokat foglal magában, etc. etc. Orpheus poeta vólt, ugy de ez tsak poesirse tartozik. Igen is, de az Orpheus ideája más tekintetekre is vonhat. Illyen az, hogy ő jobb gondolkozást terjesztett-el a' hazájában. Én igyeksem jobb IZLÉST el-terjeszteni.*”¹⁶ Debreczeni Attila tanulmánya¹⁷ is kiemeli a praktikus szempont mellett az orphikus hagyományra történő burkolt utalást – és valóban, talán érdemes a kezdeti mentegetőzést tiszteletteljes retorikai fordulatnak tekinteni csupán, hiszen a záró mondatokban Kazinczy nem is annyira burkolt, sokkal inkább határozott utalást tesz az orphikus hagyományok két szegmensére. A következőkben ezen utalás nyomába próbálunk eredni, és igyekszünk felfejteni a folyóirat címválasztásának emblematiszti üzenetét.

E nyomkövetés során fontos támpontot jelenthet, hogy Kazinczy, illetve feltételezett korabeli olvasóközönsége hol, mely szövegek közvetítésén keresztül találkozhatott az orphikus hagyomány egyes ágazataival. Minden bizonnyal ismertnek vehetjük az Orpheus-történetet feldolgozó alapszövegeket, azaz Ovidius *Metamorphosését* és Vergilius *Georgicáját*.¹⁸ Ugyanakkor az erre épülő misztikus, az apollóni és dionüszoszi művészetet egyesítő, kozmikus tudás elmélete, amelyet a hellenisztikus Orpheus-himnuszok alapoztak meg, nem feltétlenül volt széles körben ismert, még ha Goethe *Orphikus ősigék* című ciklusa, vagy Heine *Orphikus* című verse erre támaszkodik is. Ismertebb lehetett egy sokak által mitológiai kézikönyvként, egyfajta „korabeli Pauly-ként” forgatott kötet vonatkozó részlete: Francis Bacon *De sapientia veterum* című művéről van szó.¹⁹ Az 1609-ben megjelent első kiadást igen nagyszámú újabb kiadás és fordítás követte, s a 31 esszé tartalmazó, 31 mitológiai alak történetének allegorikus olvasatát nyújtó kötet európai könyvsiker lett. Magyarországi recepciója még feltáratlan, az azonban sokat elárul, hogy Kazinczy egyik állandó levelezőpartnere, Dessewffy József Marcell fiához címzett intelmeiben²⁰ e munkát az antik kultúra ismeretének tárgykörében alpműként tünteti fel. Bár közvetlen filológiai kapcsolat nem mutatható ki a Kazinczy- és Bacon-szövegek között, több okból is feltételezhető, hogy az egyébként mitológiai kézikönyvként használt, és az emblematiszti látásmódot már a bevezetőjében előtérbe helyező²¹ kötet és szerzője nem volt ismeretlen Kazinczy előtt. Már a 18. század végén elterjedt – többek között Friedrich Nicolai által is hangoztatott – szabadkőműves to-

Piroska fordította. A káté szövegkiadását és fordítását lásd MISKOLCZY, 2009. 478–509.

¹⁶ KAZINCZY, 1960. 24. – Kazinczy Ferenc levele id. Ráday Gedeonnak (Széphalom, 1790. január 5.)

¹⁷ DEBRECZENI, 2001a. 370.

¹⁸ OVIDIUS, X. 1–105., XI. 1–66.; VERGILIUS, IV. 453–558.

¹⁹ BACON, 1609.

²⁰ DESSEWFFY, 1888. 278–279. – Gróf Dessewffy József levele Gróf Dessewffy Marcellnak (1841). A hivatkozásra Vaderna Gábor hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök (Vö. VADERNA, 2009. 117–148.).

²¹ „*Nam ut hieroglyphica uteris, ita parabolae argumentis erant antiquiores.*” („*Ahogy a hieroglifák megelőzték a betűket, ugyanúgy ősiabb a parabola az érvelésnél.*”) BACON, 1826. 150.

posz szerint ugyanis Bacon volt a rózsakeresztes rend egyik alapító atyja, a *Grand Lodge of England* megszervezője,²² azaz igen előkelő helyet kapott a szabadkőműves eredetmítoszokban. További kapcsolódási pont lehet a Kazinczy- és Bacon-szövegek között az aforisztikus szépírói és tudományos beszédmód: maga az elnevezés, illetve a módszer leírása Bacon – a 18. század végi Magyarországon szintén elterjedtnek tűnő – tudományelméleti munkájából, a *De augmentis scientiarum* című írásból²³ származik. Ennek recepciója a korszakban igen széleskörű, Berzsenyi épp úgy hatása alá került,²⁴ mint a jelek szerint Kazinczy is, aki La Rochefoucauld aforizmáit le is fordította.²⁵ Természetesen ez lehet közvetett hatás is: számolni kell a neohumanista aforizmaírók, Ernst Platner, illetve Georg Christoph Lichtenberg aforisztikus írásainak médiumával. Mindenesetre Erdélyi János *Verulami Baco* című, 1861-es esszéje, bármennyire elutasító is Bacon tudományelméleti elképzeléseivel szemben, jelzi a szerző elismertségét azzal, hogy mintegy ellenpontozni kívánja a korábbi, szerinte már-már divatszintű recepciót.²⁶ A fentiek alapján tehát Bacon *Orpheus, sive Philosophia* című esszéjéről nem alaptalan feltételezni, hogy közvetve vagy közvetett módon befolyásolta Kazinczy név- és címválasztását, illetve a kortárs olvasókban releváns asszociációkat keltett.

Mennyiben értelmezi át az orphikus hagyományrendszert Bacon esszéje? Az esszé első része az Orpheus-történet narratív újrafogalmazása, amelynek elbeszélésekor kiemeli a szerző, hogy „*Orpheus története [...] a filozófia, mint általános emberi bölcsesség ábrázolásának tűnik. Orpheus személye ugyanis, kinek ereje isteni és csodálatos, és aki megtapasztalta a teljes harmóniát, magával ragadva és legyőzve mindent, könnyen olvasható a filozófia allegóriájaként.*” Kazinczy *Orpheus*ának bevezetője éppen azt rögzíti, hogy az ott közölt írások célja: „[...] az igaz - nem phantasmái boldogságra utat nyit: a' BABONASÁGTÓL meg-tisztultt RELIGIO, az ELEVE-ÁLLATÁSOKTÓL mentt PHILOSOPHIA”.²⁷ A Bacon-írás felvezető mondatait folytatja és értelmezi az esszé második, jelen interpretáció számára leginkább izgalmas, allegóriafejtő része:

„A mese értelme a következő. *Orpheusnak két éneke van: egy a halottak kiengesztelésére, egy másik pedig a vadak és az erdő megszelídítésére. Előbbi a természetfilozófiára, utóbbi az erkölcs- és társadalomfilozófiára illik a legteljesebb mértékben. A természetfilozófia célja ugyanis messze a legnehezebb: a romlandó dolgok vissza- és helyreállítása és – ugyanezen dolognak mintegy az alacsonyabb fokán – a test állapotának megőrzése, a felbomlás és a rothadás késleltetése. Ez, ha valaha sikerülhet, bizonyára nem másként érhető el, mint a természet kellő és pontosan meghatározott arányosításával, egy pontosan behangolt lanton való játékhoz hasonlóan. De miután ez a létező dolgok egyik legnehezebbike, többnyire a kívánt eredmény híjával marad; és nem is más ok miatt rendszerint, mint a kíváncsi és elhamarkodott túlbuzgóság és türelmetlenség miatt. A filozófia tehát így, alkalmatlannak*

²² Mackey szabadkőműves lexikonának szócikke szerint (lásd MACKEY, 1966. 361.) a Kazinczyval kortárs német szabadkőművesek között elterjedt volt a Friedrich Nicolai által megfogalmazott vélemény, miszerint John Andrea és Fludd ihletésére kezdett a szabadkőművességgel foglalkozni Bacon, ő maga pedig erősen befolyásolta Elias Ashmole-t is. Ezzel a szabadkőműves „eredetmítosszal” számos egyéb, gyakran ezoterikus jellegű kiadvány foglalkozik ma is, például TUDHOPE, [1997].

²³ BACON, 1624.

²⁴ Az aforisztikus beszédmódról, illetve annak Berzsenyire gyakorolt hatásáról lásd FÓRIZS, 2009. 217–224.

²⁵ [La] Rochefoucauld, 1809.

²⁶ ERDÉLYI, 1986. 871–879.

²⁷ DEBRECZENI, 2001b. 9. A fenti részlet Balogh Piroska fordítása.

bizonyulva a feladatára és emiatt méltán elkeseredve, az emberi dolgok felé fordul, és a meggyőzés és az ékesszólás segítségével az emberek lelkébe oltja az erény, a méltányosság és a béke szeretetét; eléri, hogy a népek egyesüljenek, elfogadják a törvények jármát, alávessék magukat a határozatoknak, és amíg a szabályokra és előírásokra hallgatnak és azokat végrehajtják, elfelejtsék a leigázottság érzését. Ennek köszönhetően kevéssel utóbb épületek emelkednek, városokat alapítanak, a földeket és kerteket fákkal ültetik be; jogosan mondja tehát a történet, hogy a kövek és az erdők átköltöznek és összegyűlnek. A társadalom iránti felelősség pedig méltán és jogosan sorolódik a halandó test visszaállításának vakmerő és végül kudarcot vallott kísérlete mögé, mivel a halál kikerülhetetlen szükségyszerűségének immár napnál világosabb kilátása az emberek lelkét arra indítja, hogy az örökkévalóságot érdemekkel és hírnévvel szerezzék meg. Az is igen bölcsen szerepel a történetben, hogy Orpheus idegenkedett a nőktől és a házasság gondolatától, mivel a házassélet gyönyörei és a gyermekek iránti szeretet többnyire elvonják az embereket attól, hogy a közös ügyért nagy és kiemelkedő tettekre vállalkozzanak, mivel a halhatatlanságot, ha nem is tetteikkel, de utódaikkal már egyébként is elérték. A bölcsesség művei azonban, jóllehet az emberi dolgokat messze túlszárnyalják, mégis saját határaik közé vannak szorítva. Az történik ugyanis, hogy az államok és királyságok egy ideig virágoznak, majd nem sokkal ezután zavargások, lázongások és háborúk ütnek fel a fejüket, és az általuk keltett hangzavarban először elhallgatnak a törvények; majd ezt követően az emberek visszatérnek természetes romlott hajlamaikhoz; végül a pusztítás átterjed a vidékre és a városokra is. Ezután pedig nem sokkal – ha folytatódik ez az egész örület – a filozófiai írásokat is egészen biztosan szétszaggatják: olyannyira, hogy, mint egy hajótörés után a roncsdarabok, csak itt-ott lelhetőek fel töredékei, és a barbárság időszaka következik. A Helikón vize a föld alá merül, mígnem a dolgok dialektikájának megfelelően, ha talán nem is ugyanazon a helyen, de más nemzeteknél, áradva újra a felszínre nem tör.”²⁸

²⁸ Az első részlet Balogh Piroska, a hosszabb részlet Petneházi Gábor 2009-ben már publikált fordítása, lásd PETNEHÁZI, 2009. Az eredeti, teljes latin szöveg: „XI. ORPHEUS, SIVE PHILOSOPHIA. FABULA de Orpheo vulgata, nec tamen interpretum fidum per omnia sortita, philosophiae universae imaginem referre videtur. Persona enim Orphei, viri admirandi et plane divini, et omnis harmoniae periti, et modis suavibus cuncta vincens, et trahentis, ad philosophiae descriptionem facili transitu traducitur. Labores enim Orphei labores Herculis, quemadmodum opera sapientiae opera fortitudinis, dignitate et potentia superant. Orpheus, ob amorem uxoris, morte immatura praereptae, fretus lyra, ad inferos descendere sibi in animum induxit, ut manes deprecaretur, neque spe sua decidit. Nam, placatis manibus et delinitis suavitate cantus, et modulationibus, tantum apud eos potuit, ut ei uxorem secum abducere indultum sit: ea tamen lege, ut illa eum a tergo sequeretur, ipse autem antequam ad luminis oras perventum esset ne respiceret. Quod cum ille nihilominus, amoris et curae impatentia (postquam fere in tuto esset) fecisset, rupta sunt foedera: atque illa ad inferos gradu praecipiti relapsa est. Ab illo tempore Orpheus, mcestus, et mulierum osor, in solitudines profectus est, ubi eadem cantus et lyrae dulcedine primo feras omnigenas ad se traxit, adeo ut, naturam suam exuentes, nec irarum aut ferocitatis memores, nec libidinis stimulis et furoribus praecipites actae, nec ingluviem satiare, aut praedae inhiare amplius curantes, in morem theatri, illum circumstarent, benignae et mansuetae inter se factae, et tantum lyrae concentui aures praebentes. Neque is finis, sed tanta musicae vis et potentia fuit, ut etiam sylvas moveret, et lapides ipsos, ut illa quoque se transferrent, et sedes suas circa eum, ordine et modo decenti, ponerent. Haec ei cum ad tempus feliciter et magna cum admiratione cessissent; tandem Thraciae mulieres stimulis Bacchi percitae, primo cornu rauaeum et immane sonans inflarunt: ex eo, propter strepitum, musicae sonus amplius audiri non potuit: tum demum soluta virtute, quae ordinis et societatis istius erat vinculum, turbari ceptum est, et ferae singulae ad naturam suam redierunt, et se invicem ut prius persecutae sunt; neque lapides aut sylvae suis mansere locis: Orpheus autem ipse tandem a mulieribus furentibus discerptus est, et sparsus per agros; ob cuius mortis maerorem Helicon (fluvius Musis sacer) aquas sub terram indignatus condidit, et per alia loca caput rursus extulit. Sententia fabulae ea videtur esse. Duplex est Orphei cantio: altera ad placandos manes; altera ad trahendas feras et sylvas. Prior ad naturalem philosophiam, posterior ad moralem et civilem aptissime refertur. Opus enim naturalis philosophiae longe nobilissimum, est ipsa restitutio et instauratio rerum corruptibilium, et (hujusce rei tanquam gradus minores) corporum in statu suo conservatio, et dissolutionis et putredinis retardatio. Hoc si omnino fieri detur, certe non aliter effici potest, quam per debita et exquisita naturae temperamenta, tanquam per harmoniam

Bacon interpretációja tehát kétfelé választja Orpheus alakjának szimbolikus jelentését, éppúgy, ahogyan Kazinczy Rádayhoz írt levelében tette. A természetfilozófia – erkölcs/társadalomfilozófia felosztás persze látszólag nagyon különbözik a Kazinczy-levelben szereplő poézis – ízlésterjesztés kategóriáktól: ám hogy mennyire csak látszólag, azt érdemes közelebbről megvizsgálni.

A Bacon-szöveg természetfilozófia fogalma ugyanis láthatóan nem egyezik meg a kifejezés jelen tudományos használatával: a halott lelkeknek szóló énekekre vonatkoztatja, és céljául az arányosítás, a vissza- és helyreállítás sohasem tökéletesen rögzülő folyamatát határozza meg, összekapcsolva az emberi lét alapkérdéseivel. Olyasfélével, mint a lélek halhatatlansága vagy az ember antropológiai meghatározottsága (Fronius Mihály vadember-cikke nyomán) az *Orpheusban*.²⁹ A Baconesszé egybefogja e kérdéskört a tökéletesen hangolt lant hasonlatával: mindez együttesen a felvezetésben is rögzített harmónia asszociációs körébe kapcsolódik. Az Orpheushoz kötődő emblematikus ábrázolások³⁰ egyik vonulata, amely a lantos Orpheust Homérosszal együtt jeleníti meg, épp ezt a szimbolikus mezőt emeli ki, nevezetesen a varázserőt, a harmónia vonzóerejét, amely a bölcsesség (*sapientia*, itt: *philosophia*) nyelvi megjelenési formája, és amelynek tökéletessége soha sem érhető el, csupán törekedni lehet rá. A nyelviségnek és a hangzásnak a bölcsesség eme kifejeződési formájában kiemelt szerepe van:

„Ennek a szép figurának magyarázatához Anguillara értelmezését hívjuk segítségül, aki Ovidius *Metamorfózisának* 10. könyvét így kommentálja: Orpheus megmutatja nekünk, micsoda ereje van az Ékesszólásnak, Apollo leányának, amely nem más, mint a Bölcsesség. A lant a helyes beszéd mesterségét jelképezi, amely hasonló a lanthoz, mivel az éles és a súlyos hangok és a kiejtés váltakozásával képes megindítani az emberi érzelmeket. A meginduló erdők és hegyek nem mások, mint azok a véleményükben mereven és csökönyösen kitaró emberek, akik csak nagy nehézség árán engedik meggyőzni magukat a hang édességétől és a beszéd erejétől.”³¹

lyrae, et modos accuratos. Et tamen cum sit res omnium maxime ardua, effectu plerumque frustratur; idque (ut verisimile est) non magis aliam ob causam, quam per curiosam et intempestivam sedulitatem et impatientiam. Itaque philosophia, tantae rei fere impar, atque idcirco merito mœsta, vertit se ad res humanas, et in animos hominum, suasu et eloquentia, virtutis, et aequitatis, et pacis amorem insinuans, populorum cœtus in unum coire facit; et juga legum accipere, et imperiis se submittere, et affectuum indomitum oblivisci, dum praeceptis et disciplinae auscultant, et obtemperant: unde paulo post aedificia exstruuntur, oppida conduntur, agri et horti arboribus conseruntur; ut lapides et sylvas non abs re convocari et transferri dictum sit. Atque ista rerum civilium cura rite atque ordine ponitur post experimentum corporis mortalis restituendi sedulo tentatum, et ad extremum frustratum: quia mortis necessitas inevitabilis, evidentius proposita, hominibus ad aeternitatem mentis et nominis fama quaerendam animos addit. Etiam prudenter in fabula additur, Orpheum a mulieribus et nuptiis alieno animo fuisse, quia nuptiarum delinimenta, et liberorum chantates, homines plerumque a magnis et excelsis erga republicas meritis avertunt, dum immortalitatem propagine, non factis, assequi satis habent. Verum et ipsa sapientiae opera, licet inter humana excellant, tamen et suis periodis clauduntur. Evenit enim ut postquam regna et republicae ad tempus floruerint, subinde perturbationes, et seditiones, et bella oriantur; inter quorum strepitus primo leges conticescunt, et homines ad naturae suae depravationes redeunt; atque etiam in agris, atque oppidis vastitas conspicitur. Neque ita multo post (si hujusmodi furores continuentur) literae etiam, et philosophia certissime discerpitur: adeo ut fragmenta tantum ejus, in paucis locis, tanquam naufragii tabulae, inveniuntur, et barbara tempora ingruant; Heliconis aquis sub terra mersis; donec, debita rebus vicissitudine, non iisdem fortasse locis, sed apud alias nationes erumpant et emanent.” BACON, 1826. 169–172.

²⁹ DEBRECZENI, 2001b. 73–76. – Fronius Mihály: *Eggy Erdélyben Brassó Körül 1781ben Talált Vad-embernek Le-Írása*.

³⁰ Ezek egy részét lásd HENKEL – SCHÖNE, 1996. 1610–1611.

³¹ RIPA, 1997. 166–167.

Mindez kötődik ahhoz az Orpheus-szerephez, amely a poézis, mint nyelvi teremtetőerő köré fonódik, és amelyre a Kazinczy-levél is utal, mégpedig az *Orpheus* poézis-képe kapcsán. Az *Orpheus*ban megjelent, majd a *Helikoni virágok*ban újraközölt versszövegekre, amint azt szakirodalmi értelmezések is jelzik,³² egyértelműen a változatosság, a sokhangúság és az erőteljes verstani-hangzásbeli kiépítettség jellemző. Ezzel magyarázható, hogy helyet kapnak itt olyan, másutt szokatlan közlési formák is, mint például Horatius XIV. ódája:³³ A folyóirat közli az eredeti latin szöveget, hozzá kapcsolva pedig két magyar fordítást Kazinczytól és Virág Benedek-től. Ez a formáció csak úgy nyer értelmet, ha nem a tartalmi elemeket figyeli az olvasó (ezekben a két fordítás olyannyira egyezik, hogy még az önkényes, és persze emblematisztikus vonatkozást kiemelő cím is azonos: *Eggy hajóra*), hanem az eltérő nyelvi és verstani, hangzásbeli megoldásokat.

Ebből a szempontból válik érdekessé a folyóiratban kiépített Ráday-kultusz is. Tudvalévő, hogy idősebb Ráday Gedeon verseinek és átdolgozásának legjelentősebb része az *Orpheus*ban jelent meg, arányaiban a többi szerzőhöz képest túlreprezentált. Ezen költői próbálkozások többsége verstani kísérletként is igen jelentős, hogy csupán a *Tavaszi Estvét*³⁴ – az egyik első újmértékes magyar verset –, vagy a trocheusokban átírt anakreóni dalt³⁵ említsük. Ráadásul a folyóirat mellékleteiben igen hangsúlyos helyet foglal el két portré: ezek egyike Ráday Gedeon – annak tiltakozása ellenére megjelentetett – mellképe, „*Amico Musarum*”, azaz a „*Múzsák barátjának*” felirattal. Nem valószínű, hogy mindez csupán Ráday és Kazinczy baráti, kapcsolatával, vagy a mecénás és támogatott közötti viszonytal magyarázható, hiszen a kép – a rejtőzködő hajlamú Ráday ellenérzései miatt – inkább próbára tette e kapcsolatot. Úgy tűnik, mintha a folyóirat poétai szövegei körében a Ráday-írások dominanciája egyértelműen abba az irányba mutatna, hogy – a sokféleség harmóniája közepette – ezen szövegeken keresztül épülhet ki egy modern orphikus poéta portréja, egy olyan költőé, aki újra és újra megpróbálja felfedezni és megvalósítani az elbájoló hangzás és lebilincselő nyelv harmóniáját.

Szinte csak zárójelben, mintegy rövid kitérőként említjük az *Orpheus* poézis-konceptiója kapcsán az érzelmi tematika, a szenvedély kérdéskörének túlsúlyát. Megint csak kiragadott példaként hozható fel Dayka Gábor heroidája³⁶ – a művet egyébiránt maga Dayka is kiemelkedő alkotásnak tartotta – ami valójában a szenvedély beszéde, mégpedig a női szenvedélyé. Az érzelmek hangsúlyos jelenlétét Kazinczy szentimentalista beállítódásával szokás magyarázni, illetve a szenvedély hatalma iránti pszichológiai érdeklődésével, ami a *Bácsmegyey*-regényátdolgozásban is lecsapódik.³⁷ Ugyanakkor érdemes rámutatni, hogy mindez az orphikus hagyományhoz is szervesen illeszkedik. Az Orpheus-történet ekkoriban nagyhatású szenvedélyelvű interpretációja Monteverdi operája volt,³⁸ ahol tanulságként ki is mondatik:

³² KAZINCZY, 1791. Részletes elemzését lásd FRIED, 1996. 29–43.

³³ DEBRECZENI, 2001b. 240–241.

³⁴ DEBRECZENI, 2001b. 138–140.

³⁵ DEBRECZENI, 2001b. 50.

³⁶ DEBRECZENI, 2001b. 200–202. – Dayka Gábor: *Phyllis Demophonhoz*.

³⁷ A regény ilyen irányú értelmezését lásd BÍRÓ, [2010]. („*Bácsmegyeynek gyötrelmei avagy Kazinczynek illúziói*” című fejezet)

³⁸ Az operát 1607-ben mutatták be, a libretto publikálásának éve 1609, lásd MONTEVERDI, 1609. Vö. BERGNER, 2007.

Orpheus legyőzte a poklot szerelméért, Orpheust viszont szerelmi szenvedélye győzte le – tudniillik azért fordult vissza, hogy lássa Eurüdikét. Ez a szenvedélyköz-pontú interpretáció erőteljes nyomot hagyott többek között Milton nativitás-ódáján is,³⁹ azaz Kazinczy korában szintén ismert hagyományelemként tarthatták számon.

Visszatérve az Orpheus-történet Bacon által megnevezett másik nagy szimbolikus terére, a társadalom/erkölcsfilozófiára, amely a Bacon-esszében a vadak megszelídítéséhez, azaz egyfajta civilizatorikus expanzióhoz társul – mindez problémamentesebben feleltethető meg Kazinczy második, *Orpheusszal* kapcsolatos célkitűzésének. A kulturális expanzió, azaz az ízlésterjesztés, „józan gondolkodás” (*common sense*) mentén való nemzeti művel(őd)és egyértelmű célkitűzéseként jelent meg a Rádayhoz írott levélben, illetve a *Bé-vezetésben* egyaránt. Mindez kötődik ugyanakkor ahhoz a szabadkőműves indíttatáshoz, amit az alábbiakban foglalt össze Kazinczy a folyóirat kiadása idején:

„Nagy még a setétség, kedves Barátom! és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken napok támadnak, a barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak, míg Egünnket estveli homály fogta vala bé. Én meg-makatsítottam magamat ki-tsikarni a Superstitio kezéből a véres tört, és irtóztató képéről le-kapni az áll-orcát. Voltaire, Rousseau, Helvetius, a Sanssouciba lakott Philosophus, 's a Kőműveség úgy adnak paist balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat, mint mikor Perseust készítették-fel az Istenek az Andromeda meg-szabadítására. Tsak attól tartok, hogy lángoló fel-gyűláadásaim által el ne rontsam igyekezeteimnek böldegulhatásait. Olvassa meg a kinek esze és szíve van Orpheusom bé-vezetését, olvassa meg pag. 90. azt, a mit Rousseauból fordítottam, és azt a mit Kallós által fordítottam Helvetiusból; – olvassa-meg tulajdon gondolkozásomat Orpheusom II-dik kötetében a Lélek halhatatlansága felől, 's látni fogja, ki vagyok, 's áldani fog, ha én már régen nem lézlek is. Valakinek fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, amit csinálnak.”⁴⁰

Láthatjuk, hogy az *Orpheus* mint a világosság, a józan ész terjesztője, egyszerűs mind egy szabadkőműves kultúrprogram – nem csupán Kazinczy egyéni kultúrprogramjának – részeként is értelmezhető. Abafi már a kassai *Magyar Museum* ötlete és kiadása kapcsán is felvetette a szabadkőműves háttér kiemelt jelentőségét,⁴¹ és ezt megerősíteni látszik Kazinczy együttműködése a szintén szabadkőműves közegeben forgolódo Spielenberg Pállal, az *Ephemerides Budenses* szerkesztőjével. E kapcsolat feltehetően az 1787-ben főként Kazinczy kezdeményezésére újraélesztett „Égő csipkebokorhoz” címzett kassai páholyból eredeztethető, amelynek Kazinczy mellett az akkor még nem Pesten működő Spielenberg, továbbá Batsányi János is tagjai voltak.⁴² Batsányival később is megmaradt a jó kapcsolat, a költő külön mentegetőzött a Martinovics-per folyamán, hogy sem „*Spielenberg ügyvédnek*”, sem másnak nem hozta tudomására a társaság működését.⁴³ E háttér ismeretében ugyancsak nem véletlen egybeesésnek tűnik, hogy Spielenberg neve felbukkant a *Magyar Museum*⁴⁴ lapjain.

³⁹ FAWCETT, 2009. 105–120.

⁴⁰ KAZINCZY, 1891. 54. – Kazinczy Ferenc levele Aranka Györgynek (Kassa, 1790. március 25.)

⁴¹ ABAFI, 1993. 300–310.

⁴² A páholyról és a tagokról lásd ABAFI, 1993. 302–303.

⁴³ „*Advocato Spillenbergh seu oraliiter seu literatorie qualiter relevavit existantiam societatis? – Nec Advocato Spillenbergh, nec alteri cuiquam existantiam societatis relevavi.*” BENDA, 1952–57. 330.

⁴⁴ „A' Deák Újságokat író érdemes, tudós Fárjfiaknak egyyike, Hadusfalvi Spilenberg Pál Úr, néhai Tár-sunknak [id. Ráday Gedeonnak] tisztelője; szépen 's bőven le-írta egyyik levelében halálát, és tetemes érdemeit. Meg érdemlik szavai, hogy újra itt is ki-nyomtatassanak, 's Museumunkban fenn-maradgyanak: [*Ephemerides Budenses*-idézet].” DEBRECZENI, 2004. I. kötet. 441. Hasonlóan hosszú újraközlés az

Az *Ephemerides*re az *Orpheus*⁴⁵ is hivatkozott, illetve az *Ephemerides*ben részletes és igen pozitív méltatás jelent meg mindkét magyar folyóiratról (az *Orpheus* kapcsán épp a kulturális expanziót, nevezetesen az európai kultúra remekeinek magyar nyelvű terjesztését emelve ki)⁴⁶ – nem is szólva azokról a helyenként himnikus hangú recenziókról,⁴⁷ amelyek Kazinczy nyomtatásban tett kisebb-nagyobb megnyilvánulásait rendszeresen nyomon követik ugyanitt. Az együttműködés nyilvánvaló, és legalábbis munkahipotézis szintjén megfogalmazható az az állítás, miszerint több, különböző profilú, de egyébként magyar nyelvi és irodalmi kulturális programot megfogalmazó folyóirat (*Magyar Museum*, *Orpheus*, *Ephemerides Budenses*) láthatóan erősen kötődik egy jól körülhatárolható, szabadkőműves alapon szerveződő társasághoz.⁴⁸ Visszatérve a Bacon-szöveg társadalom/erkölcsfilozófiai eszmefuttatásához, ez Kazinczy *Orpheus*ához nemcsak civilizatorikus vonatkozásaiban kapcsolódik. A Bacon-szövegben láthatóan összefonódik e civilizatórikus intencióval a

*Ephemerides Budenses*ből lásd DEBRECZENI, 2004. I. kötet. 449.

⁴⁵ „Budai Deák Ujság” néven, lásd DEBRECZENI, 2001b. 317.

⁴⁶ Az *Orpheus*ról: „*Orpheus quippe noster, et quicumque hoc nomine contineri cupiverunt, inprimis Celebris Gesneri Idylliorum Versor, qui sibi illud iure quodam vindicat, duo simul genera utilitatum procurant; unum, quod in cultu patrii sermonis, sinceraque Critica consistit, aliud, quo Scientias, earumque meditata nativo idiomate singulari studio, atque aesthetice in animos popularium insinuent. [...] Incredibile videtur Exteris, et tamen sic re res habet, videre sua Hungarice legi; Tassones intelligo, Klopsstokios, Vielandos, Montesquios, Fenelonos, Poppios, Iungios, Gellertos, Mendelsohnos, Broughtonos, Campeos, Sonnenfelsios, pluresque (quos Orphei auctor memorat) his ingenio, conatibusque similes Viros. Quid quod Virgílii quaedam, authoc antiquior, et quorundam opinione Homero suppar Ossian, a felicissimo Vate Hungarico, linguae patriae indefesso, et omni nostra laude maiore cultore, Ioanne Batsányio in hungaricum translatus, prlorium terantur iam manibus? Ut innumera silentio praeteream Scriptorum editorum genera, quae apud Hungaros nata, Originalium nomine dignissime veniunt. Nempe ingens nos spes incessit, futurum esse, ut Hungaria, quae adhuc in omni Scientiarum Artiumque genere spectari Nominis Viros, Latio tamen ore ut plurimum loquentes protulit, dehinc plures qui nativo sermone plura facilius etiam elucubrent, numerare possit. Qua ratione id eveniet, ut Exteri quoque cupidi Studii Litteraturae Hungaricae ad rectum tandem aliquando, et sine omni partium ac religionis praeiudicio de maiestate, venustate, ubertate, aptitudine, floreque Linguae Hungaricae ferendum iudicium faustis gradibus debebunt; agnoscantque et nunc et pridem iam dignum fuisse Idioma Hungaricum, ut non solum vicini Germani, sed et aliae Europae cultiores populi, quales communi sententia Galos, Italos, Anglos, Hispanos, Polonos esse tenemus, eo singulari animo, et studio prosequantur, quo ipsam Gentem nostram Hungaram hactenus omni tempore persecuti sunt. Habet quippe, ut iam aperte videmus, maiora, quam vulgo putatur, illicia Lingua nostra, et quod exemplo testatus est, Orphei auctor, complures habet Veneros, quae gratum sermonem efficiant. Vel unius speciminis loco sint suspiria Metastasio, quae hic Hungarice reddita, puris auribus, et opinionibus minime praeoccupatis, non possunt non nimiope complacere. Nunc vero, quod uno Patriae consensu promimes, id solum tam ab Orphei auctore, quam similium lucubrationibus enixe petimus, ut fidenter in effingendis vocibus obiectorum enitantur, quas libenter civitate Hungarica, si aptae fuerint, donabimus. Sit liberum Hungarice sonantes exprimere: demasquirt, Litteratura, Prosa, Criticus, cultura, character, Epocha, Idea, Plaffon, Statio, Dominium, Camera, Chaussé, Gustus, Obeliscus, Genius, Tragoedia, Copia, Originale, Lexicon, Orator, Poeta, Excellentia, Metamorphosis, Glycerion, Unter-Commissio, schmurgrad, irregularis, Praelatus, fundus Religionarius, Capitalia, Cincinnatus, Litteratori, Medicina, Doctor, Gymnasium, Rhetorica, Nationalis, Districtualis, Consiliarius, Periodus, Astronomia, Vignet, Geographia, Comaedia, Theologia, Chorus, Theatrum, Patriotismus, Zodiacus, Ianuarius, prout noster Széphalmy in suo Orpheo fecit. Ne tamen Libertas haec in abusum ibi etiam transeat, ubi aptissimis vocabulis patriis res explicari potest, sollicito cavebunt, cum alioquin sermo Hungaricus ita peculiaribus dotibus gaudeat, ut fere nunquam egeat mutatione peregrinarum vocum ad quaecumque seu versa seu prosa oratione fluide et congrue explicanda argumenta.” *Ephemerides Budenses* [továbbiakban EB] 1790.05.11. Appendix 125–127.; a *Magyar Museum*mról lásd EB, 1791.01.28. 68.*

⁴⁷ Részletes laudáció Kazinczy pályájáról EB, 1791.01.28. 68.; további recenziók: EB, 1792.12.20. 614.; 1791.01.28. 66.; 1791.01.28. 67.; 1790.07.27. 318.; 1791.02.01. 76.; 1791.01.28. 65–66.; 1791.02.01. 75–76.; 1791.08.23. 121.

⁴⁸ A társaság bemutatását, kapcsolatrendszerük feltárását lásd BALOGH, 2007. 15–44.

jó törvényhozás, a törvények mentén működtetett társadalom képe, a józan *religio*, azaz a józan ésszel kiegyező vallásosság és türelem,⁴⁹ illetve a városias műveltség terjedése. Három olyan témakörrel van szó, melyek jelentőségét az *Orpheus* szövegvilágában nem szükséges bizonygatni: bemutatásukat, közleményekhez kapcsolásukat már a Debreczeni-tanulmányban megtaláljuk, ám bár itt különálló, egymással össze nem függő tematikákként szerepelnek. Csupán azt érdemes még megemlíteni, hogy úgy tűnik, ezt az Orpheus-szerepet, azaz a civilizátort is megszemélyesíti Kazinczy folyóirata. A Ráday-portré mellett ugyanis egy másik arckép is szerepel a mellékletekben: gróf Pálffy Károly erdélyi kancelláré, akit Kazinczy feltehetően szintén szabadkőműves kapcsolatokon keresztül (talán Pászthory Sándor révén) ismert, – az ő levele az *Orpheus* első közleménye, és később egy hozzá írt dicsőítő vers is megjelent a folyóirat hasábjain.⁵⁰ Portréja alatt egy pontatlan Tacitus-idézet olvasható, mégpedig az ideális államférfit megmintázó *Agricola* című műből: „*Retinuit, quod est difficillimum in sapientiae modum.*”⁵¹ Az eredeti szövegösszefüggésben a mondat arra utal, hogy míg a nagy szellemek a szokottnál erőteljesebben törekszenek a dicsőség és a szépség elérésére, a bölcsesség legnehezebb útja az önmegtartóztatás. Az ideális államférfiú vonásait a bevezetesképp közölt levél, amely a kulturális expanzió támogatójaként tüntetni fel, illetve a Pálffyhoz írt költemény rajzolják tovább. Ez utóbbi szerint „*Károly, egyenrangú ősei erényeivel, ő Magyarországot hatalommal meg fogja zabolázni és az igazság kibillent mérlegét egyensúlyba hozza.*”⁵² Pálffy egy új aranykor vezéréként tűnik fel, alakja illeszkedik a Bacon-szöveg miniatűr kozmogóniájához, amely szerint a meghaló-felbukkanó Orpheus a civilizatorikus aranykorok megjelenését jelképezi: „*Neked örül a Parnasszus harmatos völgye, néked az aoni liget, az esdeklő olümposzi tömeg térdet hajtva fejezi ki jókívánásait. Légy üdvözölve újra.*”⁵³ S már-már meglepődve veheti észre a kutató azt is, hogy a Bacon-szöveg által jelzett aranykor összefüggésbe hozható a Helikon virágzásával, eltűnése annak elsüllyedésével – ennek fényében talán az sem véletlen, hogy Kazinczy az *Orpheushoz* kapcsolt almanachot éppen *Helikoni virágok* címen⁵⁴ jelentette meg.

*

Úgy tűnik tehát, Kazinczy rapszodikusnak, szerkesztetlennek tartott folyóirata nem csupán nyelvi programja mentén lehet érdekes a 18. századi irodalmat kutatók számára. Bár kétségtelenül nem rendelkezik rovatstruktúrával, közleményei valamelyest esetlegesen, mégis fellelhető olyan szellemi horizont, ahonnan nézve ez a fragmentált szövegalmaz egységes, a cím által egyértelműen és világosan kijelölt koncepció mentén olvasható. S ez a koncepció, illetve szellemi horizont egyszersmind hozzáegíthet Kazinczy szabadkőművesi tevékenységének, valamint a korabeli magyarországi szabadkőművesség kulturális jelentőségének mélyebb megismeréséhez is.

⁴⁹ Kazinczy vallás-felfogásáról, mely nagyvonalakban megfelel az esszében jelzett Bacon-intencióknak: CZIFRA 2005. 224–240.

⁵⁰ DEBRECZENI, 2001b. 11–12.; DEBRECZENI, 2001b. 216–218. – Némethi Pál költeménye.

⁵¹ TACITUS, 4.4.

⁵² DEBRECZENI, 2001b. 501.

⁵³ DEBRECZENI, 2001b. 501.

⁵⁴ KAZINCZY, 1791.

Felhasznált irodalom és rövidítések

- EB *Ephemerides Budenses*
MTAK Kt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára
- ABAFI**
1993 ABAFI Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1993. [1900]. (reprint)
- BACON**
1609 BACON, Francisci: *De Sapientia Veterum Liber...* London, Barker, 1609.
1624 BACON, Francis: *De agmentis scientiarum Libri X*. Paris, P. Mettayer, 1624.
1826 BACON, Francis: *The Works of Francis Bacon, Baron of Verulam, Viscount St. Alban, and Lord High Cancellor of England*. Vol. X. Ed.: WOODFALL, George. London, C. and J. Rivington, 1826.
- BALOGH**
2007 BALOGH Piroska: *Mozaikok egy hajdanvolt szerkesztő arcképéhez – Spielberg Pál*. In: *Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*. Szerk.: DEVESCOVI Balázs – SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor. Budapest, Ráció, 2007. 15–44.
- BARTKÓ**
[2006] BARTKÓ Péter Szilveszter: *Kép és szöveg Kazinczy poétikájában*. [<http://www.szkholion.unideb.hu/skhmap/bonc/bart.kep.kaz.doc>] 2010. január 19.
- BENDA**
1952–57 *A magyar jakobinusok iratai*. 1–3. kötet. Kiad.: BENDA Kálmán. Budapest, Akadémiai, 1952–1957.
- BERGNER**
2007 BERGNER, Carol: *Monteverdi's L'Orpheo, or the Anxiety of the Moderns*. In: BERGNER, Carol: *Bach's Cycle, Mozart's Arrow: An Essay on the Origins of Musical Modernity*. Berkeley, University of California Press, 2007.
- BÍRÓ**
[2010] BÍRÓ Ferenc: *A legnagyobb pennaháború. (Kazinczy és a nyelvkérdés)*. [2010]. (kézirat)
- BUCHHOLZ**
1990 BUCHHOLZ, Helmut: *Perspektiven der Neuen Mythologie: Mythos, Religion und Poesie im Schnittpunkt von Idealismus und Romantik um 1800*. Frankfurt am Main – Bern – New York, Peter Lang, 1990. (*Berliner Beiträge zur neueren deutschen Literaturgeschichte*, 13.)
- BUSA**
1990 BUSA Margit: *Kazinczy, a szabadkőművesek titkára*. In: *A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*. 3. kötet. Szerk.: KOVÁTS Dániel. Széphalom, 1990. 25–33.
- CZIFRA**
2005 CZIFRA Mariann: *Kazinczy ideális vallása (a valláskritikai szövegek háttere az 1810-es években)*. In: *Et in Arcadia ego. A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*. Szerk.: DEBRECZENI Attila – GÖNCZY Mónika. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005. 224–240.

CURL

- 1993 CURL, James Stevens: *The Art and Architecture of Freemasonry: An Introductory Study*. Woodstock, New York, Overlook, 1993.

DEBRECZENI

- 2001a DEBRECZENI Attila: Kazinczy Ferenc Orpheusa: program és szerep. In: *Első folyóirataink: Orpheus*. Kiad.: DEBRECZENI Attila. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001. 359–386. (Csokonai Könyvtár. Források. Régi Kortársaink, 7.)
- 2001b *Első folyóirataink: Orpheus*. Kiad.: DEBRECZENI Attila. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001. (Csokonai Könyvtár. Források. Régi Kortársaink, 7.)
- 2004 *Első folyóirataink: Magyar Museum*. I-II. kötet. Kiad.: DEBRECZENI Attila. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004. (Csokonai Könyvtár. Források. Régi Kortársaink, 11.)

DESSEWFFY

- 1888 DESSEWFFY József: *Gróf Dessewffy József levelei. 1812–1843*. Szerk.: FERENCZY József. Budapest, Méhner Vilmos, 1888.

ECKHARDT

- 1922 ECKHARDT Sándor: Magyar rózsakeresztesek. *Minerva*, 1. (1922) 4–7. sz. 208–223.

ERDÉLYI

- 1986 ERDÉLYI János: Verulami Baco. In: *Erdélyi János válogatott művei*. Vál.: T. ERDÉLYI Ilona. Budapest, Szépirodalmi, 1986.

FAWCETT

- 2009 FAWCETT, Christina: The Orphic Singer of Milton's Nativity Ode. *SEL Studies in English Literature*, 49. (2009) 1. sz. 105–120.

FÓRIZS

- 2009 FÓRIZS Gergely: „Álpeseken Álpesek emelkednek”. A képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben. Budapest, Universitas, 2009. (Klasszikusok)

FRIED

- 1996 FRIED István: *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*. Sátoraljaújhely – Szeged, Kazinczy Ferenc Társaság, 1996.

GERGYE

- 1996 GERGYE László: *Múzsák és Gráciák között. Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*. Budapest, Unikornis, 1996.

HENKEL – SCHÖNE

- 1996 *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Hrsg.: HENKEL, Arthur – SCHÖNE, Albrecht. Stuttgart – Weimar, Metzler, 1996.

JÁSZBERÉNYI

- 2003 JÁSZBERÉNYI József: „A Sz. *Sophia'* templomában látom én felszentelve nagysádat.” A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség. Budapest, Argumentum, 2003.

KAZINCZY

- 1791 KAZINCZY Ferenc: *Helikoni virágok 1791. esztendőre*. Pozsony – Komárom, Weber, 1791.
- 1891 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferencz levelezése*. II. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1891. (Kazinczy Ferencz Összes Művei)
- 1960 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferencz levelezése*. XXIII. kötet. (II. pótkötet). Szerk.: BERLÁSZ Jenő – BUSA Margit – Cs. GÁRDONYI Klára – FÜLÖP Géza. Budapest, Akadémiai, 1960.

KÓKAY

1979 A magyar sajtó története I. (1705–1848). Szerk.: KÓKAY György. Budapest, Akadémiai, 1979.

MACKEY

1966 MACKEY, Albert: *Encyclopedia of Freemasonry*. Virginia, Macoy Publishing, 1966.

MISKOLCZY

2009 MISKOLCZY Ambrus: Kazinczy Ferenc szabadkőműves kátéja. *Irodalomtörténet*, 90. (2009) 4. sz. 462–509.

MONTEVERDI

1609 MONTEVERDI, Claudio: *L'Orpheo. Favola in musica*. Venice, 1609.

OVIDIUS

1981 OVIDIUS, Naso: *Metamorphoses*. Stuttgart – Leipzig, B. G. Teubner, 1981. (*Bibliotheca Teubneriana*)

PÁL

1989 PÁL József: Kazinczy Orpheusáról. In: *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, XVII.* Miskolc, Hermann Ottó Múzeum, 1989. 205–227.

PETNEHÁZI

2009 PETNEHÁZI Gábor: *A régiek bölcsességéről. (De sapientia veterum) XI. Orpheusz, avagy a filozófia (Orpheus, sive philosophia)*. [http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/3433] 2010. január 19.

RIPA

1997 RIPA, Cesare: *Iconologia*. Ford.: Sajó Tamás. Budapest, Balassi, 1997.

[La] Rochefoucauld

1809 Herczeg [La] Rochefoucauldnek *Maximái és morális reflexiói, három nyelven*. Ford.: Kazinczy Ferenc. Béts – Triest, 1809.

SZAUDER

1961 SZAUDER József: Kazinczy útja a jakobinus mozgalom felé. In: SZAUDER József: *A romantika útján*. Budapest, Akadémiai, 1961.

SZILÁGYI

2008 SZILÁGYI Márton: Rendiség, mentalitás, nyelvhasználat. A Fogságom naplója rétegei. In: *A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*. 18. kötet. Széphalom, 2008. 101–107.

TACITUS

1953 TACITUS, P. Cornelii: *Libri qui supersunt. II/2. Agricola*. Leipzig, B. G. Teubner, 1953. (*Bibliotheca Teubneriana*)

TUDHOPE

[1997] TUDHOPE, George V.: *Discovery of Francis Bacon's Cipher Signatures in James Anderson's Constitution of Freemasons*. [s.l.], Kessinger Publishing, [1997].

VADERNA

2009 VADERNA Gábor: Nevelés és Bildung. A Dessewffy család és a gyermeknevelés a 19. század első felében. *Sic Itur Ad Astra*, 20. (2009) 59. sz. 117–148.

VERGILIUS

2003 VERGILIUS, Maro: *Opera Omnia*. München – Leipzig, Saur, 2003. (*Bibliotheca Teubneriana*)

Balogh, Piroška

Ferenc Kazinczy's Periodical Entitled Orpheus as Considered through the Knowledge of Francis Bacon

This paper is meant to be an experiment to demonstrate and interpret the periodical *Orpheus*, published by Ferenc Kazinczy from 1789 to 1790, from a new point of view. Specialist literature has to some extent dealt with the title and the relationship with freemasonry of the periodical. The author tries to find that specific aspect from which the periodical qualified as uncomposed and rhapsodical can duly be read as a conceptual text on the whole. In order to achieve this, the study proceeds from the essay *Orpheus sive Philosophia* by Francis Bacon primarily through an iconological analysis. Nevertheless, it also makes experiments to demonstrate the elements of the cultural program of freemasonry into which the edition of the *Orpheus* appears to have been integrated.